

Grievens over de vorst

Overeenkomsten en verschillen tussen twee nationale

Het Plakkaat van Verlatinghe verdient een prominentere plek in het onderwijs. Samen met het comité 'Nederlandse Onafhankelijkheidsdag' streeft de VGN ernaar dit document af te stoffen en op te tuigen. In een vergelijking met de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring komen opvallende gelijkenissen naar voren.

Daan Schuijt is redacteur van Kleio.

Het was hartje zomer toen Ton van der Schans als voorzitter van de VGN pleitte voor een vaste plek voor het Plakkaat van Verlatinghe in het onderwijs. De betekenis van dit document voor Nederland kan nauwelijks onderschat worden: het is onze onafhankelijkheidsverklaring. Ondanks dat is het Plakkaat slechts een voetnoot in het curriculum. Het is geen canonvenster, staat niet in de eindtermen van de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Slechts voor de ongeveer 30.000 vwo-examenkandidaten geschiedenis is het verplichte kost. Van der Schans sprak bij de feestelijke herdenkingsbijeenkomst voor het Plakkaat op 26 juli in Rotterdam. De VGN heeft de handen ineengeslagen met het comité 'Nederlandse Onafhankelijkheidsdag' dat sinds 2013 bestaat en het Plakkaat als uitgangspunt neemt. Op www.nederlandseonafhankelijkheidsdag.nl verwijst het comité naar de Verenigde Staten waar de *4th of July* een nationale feestdag is en schoolkinde-

ren de *Declaration of Independence* soms uit het hoofd op kunnen zeggen. Een wereldberoemde tekst met verrassend veel overeenkomsten met het Plakkaat.

Verzet, revolutie en breuk

In 1983, kort na het 400-jarig bestaan van het Plakkaat, publiceerde de Brabantse historicus J.P.A. Coopmans in de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis van Nederland* een vergelijking van de beide akten. Zij hebben het weerstandsrecht als uitgangspunt: een vorst die een tiran is, kan door het 'volk' worden afgezet. Deze gedachte verspreidde zich in de late middeleeuwen over Europa, een periode van staatsvorming en zich ontwikkelende constituties. De *Magna Carta* (1215) en het *Groot Privilege* van Maria van Bourgondië (1477) hebben bijvoorbeeld hetzelfde uitgangspunt.

De structuur van deze documenten is dan ook min of meer gelijk: eerst wordt het uitgangspunt beschreven, dan worden de concrete grieven tegen de vorst genoemd, waarna men tot de slotsom komt dat het recht van verlating geldt waartoe dan ten slotte daadwerkelijk wordt overgegaan. Ook het Plakkaat van Verlatinghe heeft deze opbouw, net als *The Charge against the King Charles Stuart* (1649) en de *Declaration of Independence* (1776).

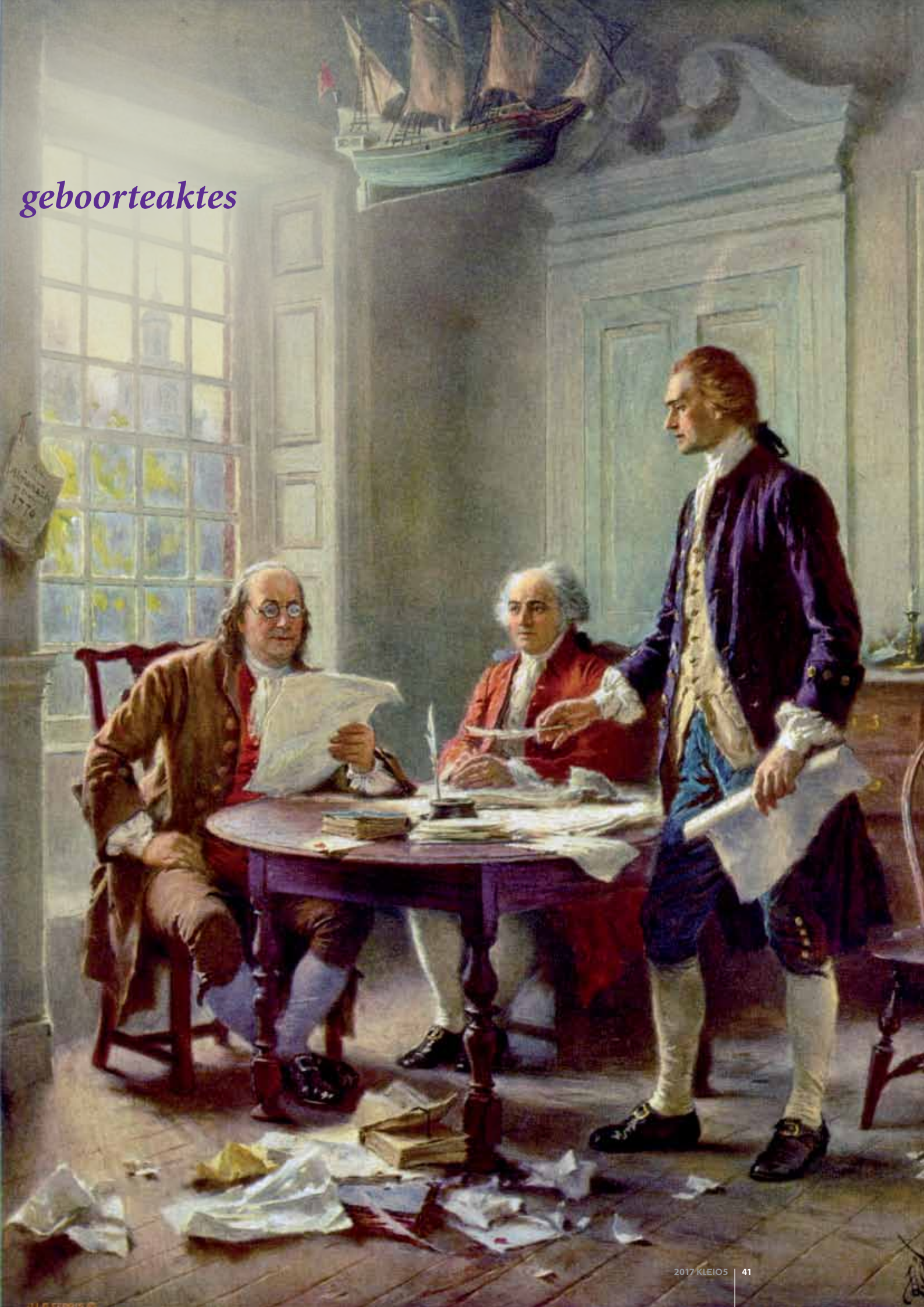
Niet dat het voor de gewesten of kolonies een staatsrechtelijk abc'tje was. In beide gevallen is er eerst een periode van verzet waarin de grieven over de tirannie niet bij de vorst, maar bij zijn gouverneurs en raadgevers terechtkomen. Het doel in dat stadium is verzoening met de vorst, van afzweren is nog geen sprake. In december 1577 kiezen de Staten-Generaal nog voor de katholieke Matthias, een Habsburgse prins en neef van de koning, als landvoogd. Pas na het mislukken van de vredesonderhandelingen in Keulen in 1579 kunnen de Staten-Generaal niet langer gehoorzamen aan de vorst.

Na de *Boston Tea Party* proberen de Amerikanen eerst en vooral de relatie met de vorst goed ►

Rechterpagina: Benjamin Franklin (links), John Adams (midden) en Thomas Jefferson (rechts) schrijven het concept van de *Declaration of Independence*. Olieverfschilderij door Jean Leon Gerome Ferris, eind negentiende eeuw. Hiernaast: Een kopie van de *Declaration of Independence* uit 1776.

geboorteaktes

te houden. Op 6 juli 1775 geeft het Congres de *Declaration of the Causes and Necessity of Taking up the Arms* uit en stelt het nadrukkelijk dat het niet de bedoeling is om zich van Groot-Brittannië los te maken: *the king can do no wrong*. Pas nadat de koning in augustus 1775 de staat van rebellie afkondigt en het parlement in december van dat jaar de *Prohibitory Act* aanneemt om de koloniale handel te isoleren, komt de definitieve breuk.

Grievens

Nadat de Staten-Generaal en het Congres inzien dat een verzoening met de vorst niet langer mogelijk is, stellen zij de scheidingspapieren op. De besluitvormingsprocessen kennen drie momenten: de uiting van het voornemen tot verlating, de vaststelling van de verlating en de vaststelling van de definitieve uitvoerige tekst van de akte. In de Nederlanden werd het besluit nog voorafgegaan door een principebesluit. (Zie in het kader hieronder het overzicht dat Coopmans geeft.)

Om het tirannieke karakter van de vorst aan te tonen, is er zowel in het Plakkaat als de *Declaration* een lijst met grieven over het gedrag van de vorst opgenomen. In tegenstelling tot Asseliers categoriseert Jefferson deze netjes en verdeelt ze onder in hoofdstukken. In beide gevallen zijn er eerst de staatsrechtelijke aantijgingen. De vorsten houden zich niet aan de constitutie (Engeland) of de oude vrijheden en privileges (gewesten). Al wijst Coopmans er in zijn vergelijking op dat

de gewesten bij de vredesonderhandelingen in Keulen in 1579 al over een constitutie spraken. Daarnaast negeren de vorsten de vertegenwoordigende instanties uit de kolonies of gewesten, geven zij geen gevolg aan wetgeving die in deze instituties tot stand is gekomen en stellen zij vervolgens eigen rechters of leden van de inquisitie aan om opstandelingen te berechten. Daarnaast is er een hele waslijst van concrete voorbeelden uit Amerika of de gewesten waaraan de tirannie is af te lezen. Het gaat om zaken als de vorst die ambten aan vreemdelingen schenkt, het in stand houden van het leger in vredetijd zonder toestemming, het opleggen van belastingen zonder toestemming, het belemmeren van de handel en het voeren van een burgeroorlog. Ten slotte wordt één thema in het Plakkaat wel en in de *Declaration* niet behandeld en dat is de godsdienst en het schenden van de gewetensvrijheid. Als het gaat om de vaststelling van de gerechtigdheid van de verlating is Jefferson een stuk beknopter dan Asseliers. De Staten-Generaal maken alle juridische banden met de Spaanse vorst los: al zijn titels en voorrechten (grote en kleine zegels, muntslag, benoeming edelen, enz.) worden teruggenomen. Voor de situatie die nu ontstaat, hebben de Staten-Generaal ook al een idee, namelijk de soevereiniteit aanbieden aan Anjou. Dat betekent dat in het Plakkaat ook de aanwijzingen zijn opgenomen over hoe nu te handelen. Het Plakkaat heeft daardoor uiteindelijk meer

	1581 Plakkaat van Verlatinghe		1776 Declaration of Independance
6 juni	De Staten-Generaal vragen de schriftelijke zienswijze van provincies over de verlating.	7 juni	Lee stelt namens Virginia voor over te gaan tot de verklaring van de onafhankelijkheid. Besluitvorming aangehouden.
10 juni	Eerste commissie-Hessels om uit de provinciale voorstellen inzake de verlating een voorstel te destilleren.	9 juni	Principebesluit tot instelling van een redactiecommissie.
14 juni	Eerste bespreking rapport van eerste commissie-Hessels. Principebesluit tot verlating. Instelling tweede commissie-Hessels voor het ontwerpen van de akte.	10 juni	Commissie-Jefferson ingesteld voor het ontwerpen van de akte.
22 juli	Tweede bespreking rapport eerste commissie-Hessels. Definitief besluit tot de verlating. Opdracht aan de audiëncier Jan van Asseliers tot het maken van een ordonnantie in de vorm van een plakkaat.	1 juli	Voorbespreking van de onafhankelijkheidsverklaring.
26 juli	Vaststelling van de definitieve tekst van het Plakkaat zoals opgesteld door Jan Asseliers.	2 juli	Vaststelling van de Lee-resolutie inhoudende de onafhankelijkheidsverklaring.
		4 juli	Vaststelling van de tekst der <i>Declaration</i> ontworpen door de commissie-Jefferson.

het karakter van een grondwet. De Amerikanen streven zelfstandigheid na en willen een republiek stichten. Met dat doel in het vooruitzicht, is de *Declaration* eerder een feitelijke uitspraak. De *Founding Fathers* weten dat er op een ander moment een grondwet zal worden geschreven.

Politieke theorie

Het Plakkaat verscheen bijna twee eeuwen voordat de *Declaration* werd opgesteld. In deze periode ontwikkelde het denken over staat en recht zich snel, mede onder invloed van het rationalisme en empirisme. Waar het Plakkaat nog uitgaat van de van God gestelde koning tegenover de Staten-Generaal, staat in de *Declaration* het individu centraal met de opvattingen van John Locke over het sociaal contract: 'We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal; that they are endowed by their Creator with certain inalienable rights; that among these are life, liberty and the pursuit of happiness.' Jefferson verwijst overduidelijk naar de onvervreemdbare rechten van ieder individu die Locke had opgesteld en vervangt Lockes *property* door *pursuit of happiness*.

Om die rechten te garanderen stelt de *Declaration* dat het volk het recht heeft een regering te veranderen, af te schaffen en een nieuwe regering te vormen. Een belangrijk verschil is dat volgens het Plakkaat slechts de Staten-Generaal daartoe gerechtigd zijn, niet het volk. Uit de *Declaration* blijkt dus dat de leer van de volkssoevereiniteit leidend is.

Inspiratie?

Tijdens zijn bliksembezoek aan Nederland in 2014 wilde Obama in ieder geval het Plakkaat met eigen ogen zien. Dat een Amerikaanse president hier zo op gebrand is, doet vermoeden dat er haast wel een direct verband tussen het Plakkaat en de *Declaration* moet zijn. Toch stelt Coopmans in zijn vergelijking dat het niet waarschijnlijk is dat Jefferson voor inspiratie naar het 'geboorte-

kaartje' van de Republiek heeft gekeken. Het ligt veel meer voor de hand dat het verloop van de *Glorious Revolution* van invloed was.

Dat de beide documenten opvallende gelijkenis vertonen, heeft te maken met het beroep op het weerstandsrecht dat zich sinds de late middeleeuwen in Europa ontwikkelde. Ook documenten uit andere landen waarin de macht van de vorst wordt ingeperkt of een vorst zelfs wordt afgezet, kennen een vergelijkbare structuur.

Nu bestond er in de zestiende eeuw nog geen vastomlijnd idee van staatsrecht. Dat verklaart ook de belangrijkste inhoudelijke verschillen. Je zou het Plakkaat in dit opzicht onbedoeld revolutionair kunnen noemen. Alle juridische gevolgen van het verlaten van de Spaanse vorst worden genoemd en het is de bedoeling dat Anjou de nieuwe soeverein wordt. Als dat niet goed uitpakt en ook Leicester niet de ware blijkt te zijn, hebben de Staten aan de afspraken uit de Unie van Utrecht en het Plakkaat voldoende basis om als Republiek verder te gaan.

In de *Declaration* zijn de ideeën van John Locke verder ontwikkeld. God heeft alle mensen gelijk geschapen en van enkele onvervreemdbare rechten voorzien. Om die te kunnen beschermen tegen de willekeur van de vorst, is volkssoevereiniteit het uitgangspunt. ■

Links: Dubbelpor-
tret, waarop de
ontmoeting te zien is
tussen de diplomaat
Fabio Albergati en
koning Filips II van
Spanje, terwijl een
kunstenaar stiekem
zijn portret schildert.
Toegeschreven aan
Giovanni Antonio
Burrini (1656-1727).
Onder: In 2014 bekijkt
president Obama
van de Verenigde
Staten het Plakkaat
van Verlatinghe in
het Rijksmuseum.
Naast hem minister-
president Rutte en
Wim Pijbes, directeur
van het Rijksmuseum.
Foto: Dave de Vaal.

Bij dit artikel hoort een activerende werkvorm over de ontstaansgeschiedenis van het Plakkaat van Verlatinghe, zie www.vgnkleio.nl.

Literatuur

Voor dit artikel is gebruikgemaakt van J.P.A. Coopmans 'Het Plakkaat van Verlatinge (1581) en de Declaration of Independence (1776)', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 98 (1983), afl. 4.